

חוקים להוראתם

הלכות ודינים, פסקי הראשונים והאחרונים, עם תוספת ביאורים וטעמים שונים

נו"נ ע"י הרב האגון דומ"ץ דקהלתנו שליט"א

דינים המיוחדים

ראש השנה שחל בשבת

שעימה לפני מוסף בשבת

מוותר לטעום קודם מוסף מוזנות כביצה, ופירות אפילו הרבה, וצריך לקדש ולאכול שיעור כזית מוזנות.

מוותר לכתחילה לטעום כיון דאין בו תקי"ש, אולם צריך לקדש כיון דאחר שחרית נתחייב בקידוש, ואף דבר"ה שחל בחול מקילין אף בלא קידוש, בזה הטעם שמוזב בשם הגה"ק משינאווא זי"ע כיון דעדיין לא תקעו, נחשב כלפני שחרית, דהתקיעות שייכות לשחרית, משא"כ בשבת שאין תוקעין.

השותים בלבד בלי אכילה ובלי קידוש, יש להם על מה לסמוך.

דיש שני צירופים להקל, א) דיש פוסקים [מהרש"ל ולבוש] הסוברים קדום מוסף עדיין לא חלה חובת קידוש, ובמשנ"ב (סי' רפ"ו סק"ט) הביא בשם הא"ר דבשבת לפני מוסף מי שחלש לבו ואין לו יין רשאי לאכול ולסמוך על דיעה זו, וכמו"כ בראש השנה שטאריכין בתפילה והלב חלוש יש להקל. ב) אפשר דיש לומר דטעם ההיתר הנ"ל שייך אף בשבת, דהמלכויות זכרונות שופרות שייכים ג"כ לשחרית וכיון דהם נאמרים במוסף נמצא דעדיין לא נגמר השחרית.

ונכון להדר ולשמוע קידוש מאחר שאוכל מוזנות.

דעכ"פ יצא ידי חובת קידוש במקום סעודה לדעת כמה אחרונים (מובא בשד"ח לר"ה, ובס' זמור לאברהם, שו"ת רדב"ז ח"ח סי' ל"ט ועוד אחרונים) הסוברים שאם המקדש אכל וקיים קידוש במקום הסעודה אף דהשומעים לא אכלו כלום יוצאים גם הם ידי"ח קידוש, ובמרא דשמעתתא (אות רסו הע' שכג) מובא דהגה"ק רבי משה אריה פריינד זצ"ל בר"ה שחל בשבת לא שתה לאחר שחרית, ואף דבר"ה שחל בחול היה שותה אף בלא קידוש.

מלטול שופר

אין לטלטל שופר בשבת משום מוקצה, ואם צריך למקום שהשופר מונח [שצריך לשבת על כסא שהשופר מונח],

תקיעות בערב ראש השנה

אין תוקעין בשופר בערב ראש השנה אפילו כשראש השנה חל בשבת.

ואף דאין תוקעין בשבת ויש כבר הפסק בין תקיעות דרשות ותקיעות דמצוה, אולם הא דאין תוקעין בשבת אינו משום הפסק אלא משום גזירה, ואינו נחשב הפסק, וגם לטעם המנהגים דלכן אין תוקעין בערב ראש השנה בכדי לערבב את השטן כי אז יהיה סבור השטן שיום הדין עבר, זהו שייך אף בשבת באמצע.

אמירת "שלום עליכם"

המנהג לומר "שלום עליכם" בשירה ובזמרה כמדי שבת.

ליקוטי מהרי"ח דכן המנהג דלא כפי שכתב בממ"א דיאמר רק בנעימה ולא בשירה מחמת חרדת יום הדין.

הפרדת גרעיני הרימון

אין להפריד גרעיני הרימון מהקליפה [הסמוכים לקליפה] אלא סמוך לאכילה, ונכון שלא לאחוז הרימון ביד ולהכות עליו בכלי בכדי להפריד הגרעינים.

אין להפריד אלא סמוך לאכילה משום איסור בורר, ולהכות על הרימון נכון להחמיר אפילו סמוך לסעודה, דנחלקו הפוסקים (בסי' ש"ט סעי' י"ד, מ"א וש"א) כשאחוז כלי בידו ומנער המאכל שמעורב בו, האם נחשב כהפרדת אוכל מפסולת או פסולת מאוכל, ולכתחילה נכון להחמיר כשניהם, ולכן כשנשאיר עם הקליפה ביד אפשר דנחשב לכמה פוסקים פסולת מתוך אוכל, אולם אפשר דכיון דאינו מנער ביד שאחוז הקליפה אינו נחשב אלא אוכל מתוך פסולת, ויל"ע, ודעת הגרמ"ש קליין שליט"א דבכל ענין יש בזה משום איסור דש דאסור אף ביו"ט, דדומה למפרך שרביטים של הקטניות בכדי שיתלשו הזרעונים, דיש לחוש שלא לעשותו בכלי, עיי' שועה"ר (הל' יו"ט סי' תקי" סעי' א').

יש להתיר לקהתו מושב.

ככלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו, ועדיין יש לדון בדיון כלי שמלאכה כשאין לו פעולת היתר, דאפשר דנחשב מוקצה מחמת גופו ואסור כלל לטלטלו.

אכילה "משולענט" בשבת

אוכלים בשבת מאכל "משולענט" אף שמוניחים בו קטניות.

אף שאין אוכלים קטניות בר"ה מחשש כיחה וניעה כדמובא במ"א, מרא דשמעתתא, ולכא"ו כשהם מבושלים ממילא אין חשש כיחה וניעה, ומובא מהר"ק רבי איציקל זצ"ל בשם הרה"ק רבי מאיר מפרימשלאן זצ"ל, כי המלאך הממונה על מצות שופר, ממונה גם על מאכל הטשולנעט, ולכן בר"ה שחל בשבת שאוכלים בו "משולענט", אין צריך לתקוע בו.

הוצאת מאכלים מהפריזע'ר

אין להכין שום דבר משבת ליו"ט שני, והרוצים להוציא מאכלים מהפריזע'ר לצורך הלילה, יוציאים כשעוד היום גדול באופן שיהיו ראויים לאכילה בשבת, או יניחם בערב יו"ט בכלי ביחד עם מאכל שברצונו לאכלו בשבת, וכך יוכל להוציאו ביחד.

זהירות בורר בשבת

הרוצים להוציא בשבת המאכלים מהפריזע'ר לצורך הלילה כנ"ל, יקפידו להניחם מער"ש בנפרד שלא יהיו מעורבים עם שאר מאכלים, בכדי שלא באיסור בורר.

דבורר אסור בשבת, ואפילו בשני מיני אוכלים אלא בכדי לאכול לאלתר, וביו"ט בורר הוא מלאכה המותרת, ורק אם אפשר צריך לעשותה מעיו"ט כמו שאר מלאכות המותרות.

וכשהם מונחים בכלי או בניילון ביחד עם מאכלים שצריך לאלתר לשבת, יש להסתפק האם נחשב בורר, כשמוציאים ביחד.

פינוי השולחן לאחר הסעודה

לאחר סעודת יום השבת מותר להניח המאכלים והמשקים במקומם המיוחד להם [בארון או בפריזע'ר] אף שאין צריך להם בשבת, ואם הוא דר בבית מותר לסדר החדר והשולחן, אולם לסדר השולחן לצורך סעודת ליל יו"ט אסור.

ולכן להניח על השולחן כיסוי ניילון לצורך הלילה אסור, אלא אם הוא בכדי שלא יתלכלך המפה בשבת, או בכדי לייפות השולחן לשבת.

אמירה לגוי בשבת או ביו"ט

כשיש היתר לומר לגוי לעשות מלאכה לצורך [חולה או צער הרבה], אם המלאכה היא הדלקת לעקטע"ר או כלי הפועל על ידי לעקטע"ר [עירקאנדש"ן וכדו'], והצורך הוא רק ליו"ט ב', עדיף שהגוי יעשה ביו"ט ולא בשבת.

דהוצאת אש חדשה ביו"ט אינו אלא איסור דרבנן מושא"ב בשבת, ואף להסוברים דבלעקטע"ר יש משום בונה, אזי בנין ביו"ט יש הסוברים דשייך בהו מתוך.

טלטול ספר או רעשוואלקע

אין ליטול ספר לבית הכנסת לצורך ליל יו"ט אלא אם יעייין בו גם בשבת.

וכן אין לטלטל ה"רעשוואלקע" לבית הכנסת בידו אלא אם יהא לבוש בה בשבת.

והאוכלים אצל אחרים בליל יו"ט וברצונם ליטול עמהם הקאפטן וכדו' יכול להניחם בכלי [שקית וכדו'] ביחד עם חפץ שצריך לשבת, ויש סוברים דלקחת הביתה מותר בכל ענין דיהו מקומו.

טעה ולא הזכיר שבת בשמו"ע

לא הזכיר של שבת, אם הזכירו באמצע הברכה אינו חוזר, ואם לא הזכירו כלל חוזר.

בשועה"ר (סי' תפ"ז סעי' ג') הביא מחלוקת בזה, ופסק דאין לחזור ולהתפלל, שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה לבטלה, ובמשנ"ב (בביאור"ל שם ד"ה מקדש השבת) אחר שהביא המחלוקת בזה, מסיק בצ"ע למעשה, וכ"ז הוא כשטעה והזכיר של יו"ט לחוד, אכן אם סיים של שבת לחוד בלא יו"ט אף המשנ"ב מסיק דא"צ לחזור.

מסופק אם הזכיר שבת בשמו"ע

מסופק אם הזכיר של שבת בשמו"ע, צריך לחזור ולהתפלל.

שו"ת שבט הלוי (חלק י"א סימן קל"ט), וכתב דאף אם היו לפניו כמה שנים שחל ר"ה בשבת, עכ"ז אין הזכרת שבת של ר"ה של השנים שעברו משפיע על ספק זה, אלא הדוסיף שם דאם בשעה שעמד להתפלל ה' בדעתו להזכיר, ושוב עלה לו מחשבה של שכחה שמסופק, בזה ההלכה נוטה להקל ע"כ.

יום תרועה

אמר יום תרועה יצא [במקום זכרון תרועה].

משנ"ב (סי' תקפ"ב סק"ט).

מלאכה בליל יו"ט שני

אין לעשות מלאכה ביו"ט [בישול או להניח מאכלים על הפלטה] ואפילו טירחא בעלמא לצורך יו"ט שני, אלא לאחר זמן צאת הכוכבים, ואחר הבדלה [יקנה"ז] או הזכרת "ותודיענו" בתפילה, או אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לקודש".

ואף לצורך טירחא בעלמא כפי שכתב באלף המגן.

שכח "ותודיענו"

שכח לומר בליל יו"ט שני "ותודיענו" בשמו"ע, אם נזכר לאחר שהתחיל ותתן לנו ה"א, אין לו להחמיר לומר ותודיענו.

מט"א (סי תקצ"ט סעי' ז), ובסברתו יש לעיין דהרי עדיין לא סיים הברכה, וצ"ל דהמט"א לשיטתו דדעתו דכל שהזכיר ה' אף שלא סיים הברכה אין לחזור, וכפי שכתב בס' תקפ"ב (סעי' י) לגבי היכא ששכח "וכתוב", ובשו"ת שבה"ל (ח"ט סי' כ"ג) דיש ליישב קצת דעת המט"א למש"כ התו"ט (במעדני יו"ט פ"ד דברכות סי' י"ז), דאף לשיטות הראשונים דס"ל בעלמא אפי' בדברים שאין מעכבין עדיין יכול לחזור אפי' אם סיים הברכה כל שלא התחיל הברכה השני, מכל מקום באתה חוננתנו לא יחזור כיון שיש עוד הבדלה על הכוס, וי"ל גם לגבי ותודיענו נהי דבאתה חוננתנו חוזרים כל שלא סיים הברכה דהיינו אמירת ה', התם אינו פוגע לפני זה בשם, אבל אם אמר כבר ותתן לנו ה' אלקינו שנתקן לצורך ברכה האמצעית, ואם יאמר אח"כ ותודיענו מפסיד קצת אמירת ה' אעפ"י שאינו מפסיד לגמרי, וכיון שיכול להבדיל על הכוס לא יחזור, ע"כ, אולם עדיין קשה אמאי אינו יכול להזכיר "ותודיענו" באמצע התפילה לפני סיום הברכה ולהמשיך מהיכן שפסק בלא לחזור לתחילת הברכה.

ואם טעם מאכל לפני שהבדיל, צריך לחזור ולהתפלל ולומר ותודיענו.

כפי שפסק' בשו"ע (סי רצ"ד סעי' א'), וכ"כ במט"א (שם סעי' ו').

הכנת הנרות

יש להכין הפתילות מלפני שבת ויו"ט, שיירי החלב והמכות שבתוך כוסיות הזכויות המיוחדות לנרות, לבתחילה יש להוציאם על ידי כלי שיהא כלאחר יד, ותיכף ליורקם בעזרת הכלי.

הדלקת נרות יו"ט

האשה תדליק הנרות רק בלילה לאחר אמירת ברוך המבדיל או ותודיענו, אשה שטעתה והדליקה מבט"י

כמו בכל ער"ש ויו"ט לא יצאה וצריכה לחזור ולהדליק בלילה.

הנרלה

במוצ"ש ליל יו"ט מבדילים "יקנה"ז", ובשעה שממלאים הכוס אין נוהגים לשפוך מהיין על הארץ או בצלחת.

דהעיקר הוא הקידוש והסגולה הוא לשפוך יין הבדלה, ובשש"כ (ח"ב פס"ב הע' כ"ו) הביא ששמעו מהגרש"ז אויערבאך וצ"ל הטעם שאין שופכין דהרי עכשיו הוא יו"ט ואסור בהרווחת שכר, והו"ל בזיון לקדושת יו"ט.

נשמים

אין מריחים בבשמים.

משנ"ב (סי תע"ג סק"ג, סי תצ"א סק"ג), והטעם להרשב"ם (פסחים ק"ב: ד"ה ושמאל) כיון דאיכא נשמה יתירה ביו"ט ממילא אין מריחים, דההרחה הוא להשיב הנפש ועדיין יש נשמה יתירה, ולתוס' (שם, ד"ה רב, תוס' ביצה כ"ג: ד"ה כ') דליכא נשמה יתירה, אין מריחים לפי ששמוחת יו"ט וגם יש מאכלים טובים בליל יו"ט המיישבים דעתו ומועילים כמו בשמים.

ואם טעה ובירך ברכת הבשמים חוזר ומברך ברכת האנן.

במחזיק ברכה (סי תצ"א סק"ב) הביא דברי הרב המגיד בפירוש דברי הרמב"ם (פכ"ט מהל' שבת הל' כ"ח) דכתב דבהבדלה במוצ"ש ליו"ט אין צריך לברך ברכת בשמים, דהיינו מטעם שהוא ברכת הנחנין ומברך אותה בכל עת ובכל זמן, ומבואר דרק אינו צריך אולם אם ברצונו לברך יכול לברך ואינו הפסק, אולם הביא מהרב מהר"א הלוי בשו"ת גנת ורדים (כלל א סי' ח) דתמה עליו דהוי הפסק, ותו דהרמב"ם כלל שתי הברכות ביחד ברכת הבשמים וברכת הנר, וברכת הנר ודאי דהוי הפסק.

מאורי האש

יש מחמירים שלא להדליק נר לצורך הבדלה, אלא אם כן ידלוק זמן רב בתוך הסעודה, ויש המחברים שני נרות של יו"ט ומברכים עליהם, והרבה מברכים על הנרות של יו"ט בלא לחברם.

דלחבר שני נרות יש דיעות האוסרים, משום שצריך להפרידם לאחר ההנאה מהנר, ויש בזה משום כיבוי דאסור ביו"ט, ולכן יש שמכניסין או שוקנים נר יקנה"ז ומדליקים אותו לצורך זה, ואינו נחשב להבערה שלא לצורך דאמרנו "מתוך" שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, ואף דבעי' שיהא צורך קצת, זה

דברכת ההבדלה הראשונה לא היתה כהוגן, כפי שמצינו בסי' רע"א (סעי' ט"ו) במשנ"ב (סק"ה) דברכת הקידוש אינה הפסק בין ברכת הגפן לשתית היין אף כשלא יצא חובת הקידוש, כגון שקידש על המים ולא היה יין לפניו, דצריך לחזור ולקדש, דהקידוש הראשון שלא היה כהוגן אינו נחשב הפסק, כיון דצריך לקדש ורק היה קידוש בטעות, ומסתבר דה"ה בנידון דידן, ואף דיש לחלק דהתם נוסח הקידוש היה כהוגן, והטעות היתה רק בהא דקידש על המים, משא"כ הכא דכל הנוסח היתה בטעות, אולם מסתבר להשוות ביניהם דכל טעות אינו הפסק.

שכח להבדיל

שכח להבדיל בעת הקידוש, יבדיל בעת שנוכר, ואם בשעת הקידוש היה בדעתו או שדרכו לשתות עוד יין בסעודה, אינו מברך בופה"ג על כוס ההבדלה, ואם לא היה בדעתו ואין דרכו לשתות עוד יין, מברך בופה"ג.

עי' שו"ע (סי' תע"ג סעי' א') ובמשנ"ב (סק"ה), ואם נזכר באמצע הסעודה אם היה בדעתו בשעת הקידוש לשתות עוד יין, ברכת היין של קידוש פטור גם יין זה, ומהני אף להשיטות דעיקר כוס של ברכה הוא ברכת הגפן ולא שתיית היין, כפי שביאר בשו"ע (סי' רע"א סעי' י"א), ואם לא היה בדעתו או שאינו רגיל לשתות עוד יין אזי צריך לברך בופה"ג, ואם נזכר באמצע ברכהמ"ז אינו מבדיל על כוס ברכהמ"ז, דאין מברכים ברכהמ"ז והבדלה על כוס אחד, כיון דאין עושים מצות חבילות חבילות, ורק לבילי הסדר כשנוכר באמצע ברכהמ"ז מבדיל על אותו כוס, כדאיתא במחצה"ש (סי' תע"ג סק"ג) כיון דאי אפשר בענין אחר דאין להבדיל על עוד כוס, כיון דאין שותים בין כוס שלישי לרביעי, והיכא דא"א בענין אחר עושים חבילות חבילות, משא"כ בשאר יו"ט דאפשר לשתות עוד כוס אחר ברכהמ"ז לכן יבדיל לחוד.

שכח רצה בברכהמ"ז

שכח רצה בברכהמ"ז, דינו כככל שבת דחזור ומברך.

מטה אפרים (סי' תקפ"ג סעי' ד'), ואף דבשכח יעלה ויבוא ברה"ה נחלקו הפוסקים אי חוזר ומברך, ולמעשה אינו חוזר (עי' מה שכתבנו בפרק י' הערה ה'), אולם ברה"ה שחל בשבת סתם שם דחזור ומברך, וכ"כ בשו"ת שבה"ל (חי"א סי' קל"ט), וכתב שם דאף דמשמע בראשונים דגם בשבת היו אנשים מתענים מטעם תשובה, איברא היות כי נזכר בפוסקים עוד טעם דאינו חוזר ומברך ביו"ט כששכח יעו"י, דשמא כדעת הסוברים דאע"ג דאסור להתענות ביום טוב מכל מקום איכא דיעות דפת לא צריך, וזה לא שייך בשבת דצריך פת מעיקר הדיון, וגם הא איכא דעת הא"ר היות כי הרבה פוסקים הכריעו דאסור להתענות, וגם איכא חומרא דשבת, לכן דין זה בשכח רצה לא ברור כלל ונוטה להחמיר שיחזור.

נחשב צורך קצת דזהו מצוה מן המובחר לברך על אבוקה, אולם שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דדעת בעל השבה"ל זצ"ל לא היתה נוחה כזה דצורך זה לא נחשב צורך מצוה ואין לומר "מתוך" כזה, ועדיף לברך על נרות יו"ט בלא לחברם, דמעיקר הדין אפשר לברך אף על נר אחד, ואם מודליק נר גדול שדולק זמן רב לצורך זה, מותר לכו"ע דהוי צורך יו"ט דהא יהא דולק במשך הסעודה, ובמרא דשמעתתא (אותרכ"א) מובא שאצל הגה"ק הרמ"א פריינד זצ"ל נהגו לקרב שני הנרות ולהפרידן אחרי זה.

נרות המונחים בזכוכית

המברכים על נרות המונחים תוך כוסות הזכוכית, יסתכלו על הנרות מלמעלה ולא דרך הזכוכית.

לחוש להשיטות דאין מברכים על שלהבת דרך הזכוכית, דאינו זה נחשב ראייה ממש לענין בורא מאורי האש, עי' בסי' רח"צ (סעי' ט"ו) ובמשנ"ב (סק"ז) ובביאור"ל (ד"ה או בתוך).

שתיית הנשים

המנהג שהנשים שותות יין הקידוש אף שזהו גם יין הבדלה.

נוהגות הנשים לשתות יין יקנה"ז אף שאינם שותות יין הבדלה במשך השנה, ובהסכמת הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל לשו"ת משנה שכיר (ח"א, בד"ה כן ראיתי) כתב בענין זה דבשנה זו (שנת תרפ"ו) יאמרו על כוס ראשון לבילי הסדר קידוש והבדלה, וכ"כ בס' בית ארזים (סי' רצ"ט סק"ט) דנוהגין שלא להטעים כוס הבדלה לבני הבית, והטעם מובן למבין, וגבי יקנה"ז מטעמין לבני הבית, לפי שהקידוש עיקר, ובס' משנת יעקב (להגאון מקאפיש זצ"ל ח"ב סי' רצ"ו סעי' ב') כתב ג"כ שהקידוש הוא עיקר, והוסף עוד דבפרט דטעימת יין הקידוש זהו מדינא, והמנהג שהנשים אינם שותות יין הבדלה דאינו אלא מנהג, אינו יכול לבטל דין הטעימה, וגם דלא שייך כ"כ מנהג ביו"ט מוצ"ש דלא שכיח כ"כ.

טעה בהבדלה

אם טעה בסיום הברכה ואמר "המבדיל בין קודש לחול" ונזכר תוך כדי דיבור, יחזור ויאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל ברכת שהחיינו או שטעה בכל הברכה ובירך כמו בחול חוזר ומבדיל, ואם לא שתה עדיין יין ההבדלה ולא הפסיק בדיבור, או ששתה היין אולם היה בדעתו לשתות עוד יין, אינו צריך לחזור ולברך ברכת הגפן.

ברכת הגפן אינו מברך עוד"פ כיון דהתכוין לפטור יין זה, וברכת ההבדלה אינו הפסק בין ברכת הגפן לשתית היין, אף